

K. Prach, D. Pithart, T. Francírková /Eds./: EKOLOGICKÉ FUNKCE A HOSPODÁŘENÍ V ŘÍČNÍCH NIVÁCH. Vydal Botanický ústav AV ČR Třeboň, 2003. 122 str., cena a náklad nevedeny. ISBN 80-86188-14-0.

„Tři luhy zadržely v r. 1997 třikrát větší objem vody než všechny přehradní nádrže v povodí Moravy a Odry“ — tento citát z publikace našich předních odborníků na ekologii niv je ekologicky vzdělaným lidem již notoricky známý. V knize však najdeme i jiné, a to dosti znepokojující informace. Např. se dozvíme, že dosud provedené revitalizace vodních toků jsou tak vzácné, že na hydrologický režim celých povodí mohou mít jen minimální vliv. Samovolně revitalizované toky jsou v naší krajině mnohem častější a účinek takových revitalizací je i daleko větší, ale ouha, zákonem je dáno, že vodohospodáři musejí stavbu udržovat, a tak se po povodních narušené regulace vodních toků opět obnovují s vysokými finančními náklady a bez ohledu na škodlivost takových zásahů.

Nechci vyvolat dojem, že se kniha věnuje pouze revitalizacím a obnově nivních ekosystémů, její záběr je daleko širší, přesto je zřejmé, že autoři byli vedeni zejména starostí o stav niv a o zachování jejich ekosystémů a že hodně přemýšleli nad tím, jak včlenit lidskou činnost mezi ekologicky vyvážené procesy v nivní krajině. Není divu, vždyť člověk vystupuje jako významný činitel i pokud se týká např. geologického utváření niv a z větší části (třebaže prostřednictvím přírodních procesů) dnešní podobu niv utváří, což je v knize patrné snad z každé její kapitoly.

Podle tematických okruhů se kniha dělí do tří hlavních kapitol, příloha obsahuje konkrétní příklady případových studií. Úvodní kapitola této jinak kvalitní publikaci bohužel příliš čest nedělá a ačkoli jde jen o několik stránek, domnívám se, že je to škoda. Tato kapitola totiž trpí podstatným nedostatkem obvyklým u podobných publikací se širokým tematickým rozsahem: je nicneřikající. Průměrně vzdělaný čtenář sice po přečtení prvních 10 stran může s uspokojením pokývat hlavou a říci si: „tohle už přece dávno vím“, potom ale knihu nejspíš zavře, protože úvodní kapitola (zejména její první část — Údolní niva jako specifický ekosystém) neotevívá žádný zajímavý problém a neslibuje žádné nové poznatky. Ještě hůře na mne zapůsobily doprovodné diagramy, první dva znázorňují materiální toky a toky znečišťujících látek v nivě, bez příslušných kvantifikací to však nemá význam. Třetí diagram (str. 9) očividně ilustruje abstraktní a poměrně složitý myšlenkový model nebo teorii, bez dobrého popisu a specifikace os je však bezcennou spleť čar.

Kvalitní publikace si nezaslouží kritiku hned na počátku, v tomto případě si to však

editoři zavinili sami, neboť tu jedinou chybu zařadili právě na začátek. Nicméně, kdo se nenechá hned odradit, jistě úvodní prohrášek promine a i já budu dále už pouze chválit. V druhém oddíle brožury (Údolní niva v ČR) píše O. Rauch a T. Francírková čtivou formou o geologii a zákonitostech vývoje niv a jejich půd. K. Prach seznamuje čtenáře s vegetací niv a s její zónací od koryta řeky k okrajům niv. Zvláště zajímavá je kapitola o invazních druzích v nivách řek. O obratlovcích se dočtete od V. Bejčka a K. Štátného a není to jen pouhý výčet druhů, dozvíte se spoustu podrobností, třeba se vztahem ke konkrétním oblastem. Stejně jako v jiných kapitolách, jsou i zde použity tzv. boxy, úseky textu s podrobným vysvětlením nějakého problému nebo doplnění obecného textu konkrétním příkladem. Mám tyhle rámečky rád, umožňují jen tak listovat a přitom se dozvědět spoustu ucelených informací: čtenář, který se věnuje hlavní části textu, není zatěžován ničím, co už třeba zná. Kapitoly Vodní ekosystémy v nivě a Fenomén přirozených rozlivů v nivách řek jsou lahůdkou pro všechny, kteří mají rádi skutečně ekosystémový přístup. D. Pithart, M. Rulík, R. Černý, P. Marvan, J. Heteša, L. Merta, P. Hartvich, J. Hrbáček, L. Pechar, O. Simon a K. Prach popisují spleť vazby ekosystému niv velmi komplexně s důrazem na přirozené procesy v nivě, zejména záplavy.

Třetí část publikace je věnována zhodnocení ekologického stavu niv a možnostem jeho zlepšení. Kapitoly o lesním hospodářství a zemědělském využití ploch (K. Prach) jsou bohužel zejména kritikou (oprávněnou) současného vztahu člověka k nivním ekosystémům. Naopak z kapitoly o rybářském využití (P. Hartvich) vysvitá jakási naděje, jak obhájit ochranu niv u části laické veřejnosti, neboť alespoň částečně přirozený stav niv a povodňový režim je jednoznačně přínosný pro sportovní rybářství. Pouze málokdy mají zájem na obnově a udržení niv také zemědělci a lesníci (jeden z nadějných příkladů viz pokus o obnovu přirozeného vodního režimu lužních lesů na soutoku Moravy a Dyje), což ostatně vyplývá i z kapitol Zájem ochrany přírody a Obnova nivních ekosystémů — obecné poznámky z pohledu ekologa (obě K. Prach a D. Pithart). Možnosti nápravy současného neuspokojivého stavu niv popisují O. Simon a D. Pithart v kapitole Revitalizace niv v České republice, v poslední kapitole S. Mlčoch seznamuje čtenáře s legislativním rámcem ochrany a obnovy niv.

Domnívám se, že čtenáře velmi potěší přílohy zejména geobotanických výzkumů, které v poslední době proběhly v nivách našich větších i menších toků (niva Horní Lužnice — K. Prach, niva Horní Vltavy — I. Buřková, srovnávací studii fytoecologického materiálu před a po plošných melioracích v nivě Labe napsal P. Kovář, T. Černý a K. Šolcová). Velmi aktuálnímu tématu změn vegetace po velkých povodních se věnuje na příkladu aluviálních luk v nivě Moravy P. Koutecký.

Z výčtu autorů a témat je zřejmé, jak široký záběr tato publikace má, a je obdivuhodné, jak se takové množství informací podařilo vměstnat do útlé knížičky o 122 stranách; velmi čtivý text není zatížen množstvím nedostatečně komentovaných faktů. Knížku asi nelze zařadit jednoznačně mezi odbornou nebo popularizační literaturu, svým mezioborovým pojetím může

přinést cenné informace odborníkovi, který se zabývá jen některou ze složek ekosystému vázaného na nivní prostředí, a zároveň je díky jasnému formulování myšlenek a bez zbytečného množství odborných termínů přístupná širokému obecnstvu. Lze si jen přát, aby se publikace dostala do rukou zejména těm, kdo o zásadách v nivách rozhodují a kdo přímo provádějí revitalizace a tzv. „revitalizace“.

Jaroslav Vojta

NATURA PRAGENSIS č. 15 (166 str.) a **č. 16** (186 str.), Základní organizace Českého svazu ochránců přírody Botič-Rokytky ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Praha a s finanční podporou Magistrátu hl. m. Prahy, 2004, cena nevedena

Po určité odmlce vyšla další dvě čísla monografických přírodovědných sborníků Natura Pragensis, které jsou tradičně věnovány původním přírodovědným studiím o přírodě Prahy. V čísle 15 jsou zařazeny čtyři příspěvky: Mechorosty severozápadní části Prahy (J. Váňa), Vegetace a květena chráněných území v Dalejském údolí (J. Kubíková), Z historie státní ochrany přírody v Praze v letech 1960–1986 (J. Strejček) a Bibliografický přehled rukopisů o přírodě Prahy uložených na pražském středisku Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (P. Šprýňar).

Za cenné a záslužné považuji příspěvky J. Strejčka a P. Šprýňara, neboť přinášejí ucelené zpracování vývoje ochrany přírody v Praze v letech 1960–1986, a dále přehled 1 075 nepublikovaných rukopisů studií, které jsou součástí především rezervačních knih uložených v depozitáři Agentury ochrany přírody a krajiny, středisko Praha. Díky pečlivosti výkonného redaktora sborníku J. Šprýňara tak veřejnost získává cennou možnost využít i velké množství nepublikovaných dat vázaných na přírodu středních Čech. Bibliografie je zpracována standardním způsobem, tzn. že v rejstříku lze hledat podle témat, oborů, taxonomických skupin rostlin a živočichů a konečně i autorů. Většina studií je věnována cévnatým rostlinám (26 %), motýlům (16 %), broukům (13 %), ostatním bezobratlým (11 %) a obratlovcům (11 %). Zájemci o studium těchto pramenů se mohou obrátit na adresu: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Praha, U Šalamounky 41, 158 00 Praha 5.

Číslo 16 tvoří jediný příspěvek J. Vávry — Klasifikace zvláště chráněných území Prahy na základě rozboru jejich motýlí fauny. Jde o jedinečnou monografii podloženou obrovským množstvím dat získaných v letech 1963–2001 studiem 87 chráněných území. Celkem zde bylo zjištěno 2 017 druhů motýlů, což je 67 % naší motýlí fauny. Všechna chráněná území jsou přehledně charakterizována z hlediska lepidopterofauny, text obsahuje i návrh na zákonnou ochranu nejvýznamnějších motýlích druhů žijících ve zvláště chráněných územích hlavního města Prahy (celkem zde bylo nalezeno 38 druhů v kategoriích silně ohrožený a ohrožený). V přílohách je uveden kompletní seznam motýlů zvláště chráněných území Prahy. Za mimořádně dobrý a následováníhodný nápad spatřuji přiložené CD s vyobrazeními všech druhů motýlů zmiňovaných v textu a dalšími detailními informacemi. V praxi se tak jasně ukazuje, jak účelné a přínosné může být prezentování velkého množství

obrazových či tabulkových dat na CD jako příloze k tištěnému textu.

Nutno připomenout, že obě publikace nejsou určeny k prodeji, zájemci je mohou získat na AOPK, Kališnická 4–6, 130 23 Praha 3, tel. 283 069 276.

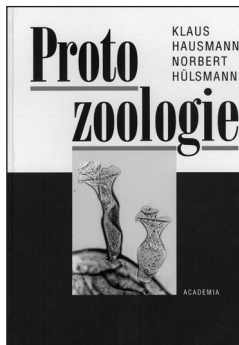
Lubomír Hanel

BOHEMIA CENTRALIS č. 26, Agentura ochrany přírody krajiny ČR, Středisko pro Středočeský kraj a hlavní město Prahu, 2003, 272 str., cena neuvedena

Po několikaleté přestávce vychází další číslo významného regionálního periodika věnovaného všem aspektům přírody se zvláštním důrazem na cenná chráněná území a vzácné druhy středních Čech. Sborník tentokrát obsahuje celkem 17 původních příspěvků. Úvodní tři články jsou věnovány problematice povodní z různých pohledů (V. Ložek, V. Švihla, D. Blažková), vodní měkčýše Berounky přibližuje příspěvek L. Berana. Dále následuje blok několika prací, jejichž společným jmenovatelem je území CHKO Český kras. Jde o studii věnovanou ekologii makrozoobentosu (Š. Hřebík), otázce stanovení celkové atmosférické depozice dusíku (O. Šimunek), vlivu stanovištních podmínek na růst buku (V. Švihla), fauně brouků a motýlů (kolektiv autorů). Další příspěvek se týká flóry a vegetace přírodní rezervace Jezírka v CHKO Křivoklátsko. Článek T. Černého je zaměřen na přírodní společenstva labské nivy na Kolínsku, květeně Novobydžovska se věnuje článek J. Chrtka st. a kol. Samostatné příspěvky jsou věnovány ostruziníkům centrálních Brd (J. Holub, T. Kučera) a houbám přírodní památky Hostivické rybníky (F. Kotlaba, Z. Pouzar). M. Řezáč představuje pavouky teplomilné doubravy na Kokořínsku. L. Hanel shrnul údaje o výskytu mihule potoční ve středních Čechách. Zcela na závěr je zařazen kompletní seznam článků publikovaných v tomto sborníku v předchozích 25 svazcích (J. Špryňar).

Tuto tematicky poutavou publikaci, která zajme nejen přírodovědce působící ve středních Čechách, mohou zájemci objednat nebo zakoupit na Agentuře ochrany přírody a krajiny, Kališnická 4–6, 130 23 Praha 3, tel.: 283 069 276.

Lubomír Hanel

K. Hausmann, N. Hülsmann, R. Radek: **PROTISTOLOGIE**. 3. vyd., E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung (Nägele Obermiller), Stuttgart. Váz. 64 Euro, brož. 49 Euro.

V Živě (2003, 4: LI) vyšla recenze knihy Protozoologie autorů K. Hausmanna a N. Hülsmanna, do češtiny přeložená Jiřím Lomem. Obrazně řečeno, tiskařská černá této recenze téměř neměla čas zaschnout a uvedení autorů, doplnění Renatou Radekovou uveřejnili na sklonku r. 2003 třetí vydání tohoto velmi úspěšného titulu nazvaného nyní Protistologie.

Co nového přináší tato kniha, jaká je její informační hodnota, srovnáme-li ji

s českým překladem? Především je třeba konstatovat, že jde v podstatě o kvalitativně novou knihu. Jejím předmětem nejsou (jako v minulém vydání) pouze prvoci (protozoa, tedy část množiny jednobuněčných organismů s eukaryontním typem buňky), ale všechna protista, tj. celá množina jednobuněčných eukaryontů, ať již patří do kterékoliv ze současně uznávaných pěti říší organismů (*Protozoa*, *Chromista*, *Plantae*, *Fungi*, *Animalia*). Kniha tedy obráží moderní názor, že protista, i když jde v podstatě o souhrn polyfyletických (vývojově nepřibuzných) organismů, přece jenom jsou organickou skupinou organismů díky velikosti a stavbě buňky.

Kniha je stejně uspořádaná jako české vydání protozoologie, tj. má tři hlavní oddíly: první věnovány buněčné organizaci protist a historii jejich výzkumu, druhý, „srdce“ knihy, patří jednotlivým skupinám protist a třetí oddíl věnovaný vybraným tématům obecné protistologie, jako jsou např. srovnávací morfologie a fyziologie, jádra a sexuální reprodukce, morfogeneze, molekulární biologie, chování protist a jejich ekologie. K zásadnímu rozdílu oproti českému vydání došlo v „srdci“ knihy, kde zákonitě se změnou názvu a obsahu přibývaly další organismy, ale autoři také použili pro třídění organismů konsenzuální fylogenetický strom založený na sekvencích celé řady proteinů, strom se značnou vypovídací hodnotou o skutečných vývojových vztazích. Skupiny organismů odvětvující se od společného předka jsou popsány jako kmeny protist. Autoři se tak vyhnuli dělení protist mezi jednotlivé říše organismů, které by nutně jednotnou linií knihy narušovalo.

Pro čtenáře Živy bude asi zajímavé uvést, které jednobuněčné eukaryontní organismy považuje kniha ve shodě s dnešní biologii za blízce příbuzné. Pod kmenem *Tetramastigota* se skrývají bičíkovci se čtyřmi bičíky či jejich násobkem, tedy diplomonády (sem patří např. giardie, běžní paraziti působící průjemová onemocnění) a tzv. parabazala (např. bičenka poševní). Kmen *Discicristata* sdružuje organismy s diskovitými mitochondriálními kristami a patří sem eugleny (krásnoočka), trypanozomy (bičivky), leishmanie (ničivky) aj. Toto uskupení jen potvrzuje skutečnost, že všem školákům a studentům známé krásnoočko, ač zelené, nepatří mezi řasy. Získalo totiž své chloroplasty druhotně! Kmen *Alveolata* sdružuje dinoflageláty (obrněný nálevník) a obrovskou skupinu parazitických prvoků známých jako apikomplexa (výtrusovci) (původci malárie, toxoplasmózy apod.). Kmen *Heterokonta* zahrnuje organismy, jako jsou hnědé řasy, rozsivky apod., kmen *Plantae* obsahuje protista v podobě zelených řas (třebas *Chlorella*, *Volvox* apod.), kmen *Amoebozoa* sdružuje měňavky a hlenky. Kmen *Opisthokonta* obsahuje živočišná a houbová protista známá jako mikrosporidie (hmyzomorky), myxozoa (rybomorky) a též jednobuněčné houby (např. kvasinky, ale také *Pneumocystis jiroveci*, původce jedné formy lidského zánetu plic pojmenovaný po českém parazitologovi Otto Jírovcovi). Pod těchto 7 velkých kmenů se tedy dnes dají zařadit všechna jednobuněčná eukaryonta: inspiřace pro autory našich středoškolských učebnic biologie, kde je systém eukaryontních organismů často vykládán skutečně duchamorným způsobem.

Obrovským kladem publikace je její bohatá obrazová část (384 obrázků, 22 tabulí). To knihu staví na pomezí atlasu protist a nesmírně zvyšuje její pedagogickou hodnotu. Mikrofotografie, snímky z elektronového mikroskopu, schematické kresby pečlivě dokumentují prakticky všechny důležité údaje.

A co by se dalo novému vydání vytknout? Snad jen to, že Vybrané kapitoly obecné protistologie by ve 3. části mohly být ještě obsáhlejší, hlavně v části Molekulární biologie, a naopak bych mohl postrádat zbytečně detailně popsané chování protist. Ovšem skutečností je, že při dnešním stavu poznání by každá kapitola zasluhovala téměř samostatnou knihu, kdyby měla být důkladná.

Protistologii autorů Hausmanna, Hülsmanna a Radekovi lze vřele doporučit jako moderní učebnici či informační médium vhodně navazující na český překlad Protozoologie z r. 2003.

Jiří Vávra

Kolektiv autorů: **HOUBY — česká encyklopedie**.

Vydal Reader's Digest Výběr, spol. s r. o., 1. vydání, Praha 2003, 448 str.

Nekončící lavička houbařských atlasů (Člověk žasne, kdo to pořád kupuje) byla v r. 2003

přerušena publikací, která rozhodně stojí za pozornost. Je to výpravná kniha Houby — česká encyklopedie. Především na ní zaujme formát ještě o něco větší než A4, tloušťka 2,9 cm a přitažlivý vzhled. První dojem z knihy je bezesporu vynikající — krásné pevné desky a kvalitní vazba, vkusná atraktivní grafická úprava, kolem 600 velkých i malých barevných fotografií, několik desítek barevných ilustrací (celkem je v knize 780 vyobrazení).

Omlouvám se z pozice recenzenta, že jsem v tiráži uveden mezi autory fotografií, poskytl jsem jich jen 9 a jinak se výroby knihy neúčastnil.

Název knihy je poměrně přesný a vystihuje tu výbornou skutečnost, že jde o naprosto původní dílo českých (a několika slovenských) mykologů a fotografů hub (nejde tedy o často krkolomný a věci neznalý překlad). Na psaní textu se podíleli naši přední odborníci nebo znalci hub (celkem je jich osm). Své zdařilé fotografie dodalo celkem 36 autorů (nikoli profesionálů — fotografů, ale profesionálních i amatérských mykologů fotografujících houby), autorem kreseb a maleb je A. Bielich.

Kniha začíná krátkou předmluvou hlavních autorů: F. Kotlaba, V. Antonína a jejich odborného konzultanta Z. Pouzara. Vhodné je zveřejnění jejich fotografií a krátkých životopisů. Poté následuje 8 obecných kapitol od pěti dalších autorů. Názvy jsou: Vítejte v říši hub, Houby ve světě, Léčivé houby, Otravy houbami, Halucinogenní houby, Plísňe a mykotoxiny v potravinách, Chráněné houby, Pěstujeme houby. Text je velmi čtivý, proložený fotografiemi, tabulkami, různými grafickým zvýrazněním a ilustracemi. Mnohé informace u nás dosud nebyly publikovány (v populární literatuře)